

УДК 336.7

РОЛЬ ТА ФУНКЦІЇ ОСОБИСТИХ ФІНАНСІВ В ЕКОНОМІЦІ КРАЇНИ

МЕДА Наталія Степанівна*кандидат економічних наук, доцент**доцент кафедри банківської справи та фінансових технологій**Інститут банківських технологій та бізнесу**Університету банківської справи,**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7290-8024>*

Анотація. У статті досліджено характерні особливості особистих фінансів та визначено їх місце в економіці країни. Зосереджено увагу на функціях особистих фінансів, що визначають специфіку особистих фінансів як одного із елементів фінансової системи держави. Виокремлено основні пріоритети управління особистими фінансами і окреслено ключові рівні фінансового розвитку людини.

Ключові слова: особисті фінанси, управління фінансами, людський капітал, джерела доходу, фінансова свобода, фінансова незалежність, фінансова безпека.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Особисті фінанси є невід'ємною ланкою фінансової системи країни і становлять вагому частину її фінансових ресурсів. Особисті фінанси відіграють важливу роль для забезпечення стабільного та ефективного функціонування економіки, адже слугують джерелом фінансових ресурсів держави. І хоча зовнішні запозичення та кошти суб'єктів господарювання можуть вирішити нагальні фінансові потреби держави, однак особисті фінанси здатні зміцнити фінансову систему країни та посилити розвиток її економіки. У більшості ро-

Аннотация. В статье исследованы характерные особенности личных финансов и определено их место в экономике страны. Сосредоточено внимание на функциях личных финансов, определяющих специфику личных финансов как одной из важных частей финансовой системы страны. Выделены основные приоритеты управления личными финансами и обозначены ключевые уровни финансового развития человека.

Ключевые слова: личные финансы, управление финансами, человеческий капитал, источники дохода, финансовая свобода, финансовая независимость, финансовая безопасность.

звинутих країн світу доходи населення займають близько 70% ВВП, що вказує на те, що особисті фінанси є одним з ключових елементів сучасної фінансової системи. З огляду на це, визначення місця, ролі та функцій особистих фінансів в економіці країни набуває все більшої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій Дослідження, що стосуються визначення сутності та розвитку особистих фінансів здійснюються різними вітчизняними та закордонними вченими. Значну увагу проблематиці особистих фінансів приділили такі науковці як О.Д. Василик, О.Д. Вовчак,

Т. О. Кізима, П. Р. Кругман, Е.В. Галишнікова, Р.В. Ченцов та ін.. Предметом їх наукових досліджень стали окремі аспекти розвитку особистих фінансів, такі як стан реальних і номінальних доходів населення, склад заощаджень та джерела їх формування, структура і динаміка дохідної та витратної частин особистих бюджетів, рівень і якість життя населення тощо. Однак, визначення ролі та функцій особистих фінансів в економіці країни як самостійної складової фінансової системи ще є недостатньо розкритими в наукових працях.

Метою статті є обґрунтування місця та ролі особистих фінансів в економіці країни, визначення їх функцій, а також дослідження особливостей управління особистими фінансами в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прийняття особистих фінансових рішень громадянами в значній мірі визначає інвестиційні процеси в державі, адже фізичні особи по-різному управляють та розпоряджаються своїми особистими фінансами щодо витрат, заощаджень, інвестицій. Саме фінансові рішення населення визначають місткість внутрішнього споживання, розвиток внутрішніх ринків, величину ресурсів бюджетної системи країни та рівень і якість життя громадян. Виходячи з вищезазначеного, особисті фінанси займають особливе місце у фінансовій системі країни та характеризуються певними особливостями, що відрізняють їх від державних, муніципальних та корпоративних фінансів (рис.1).

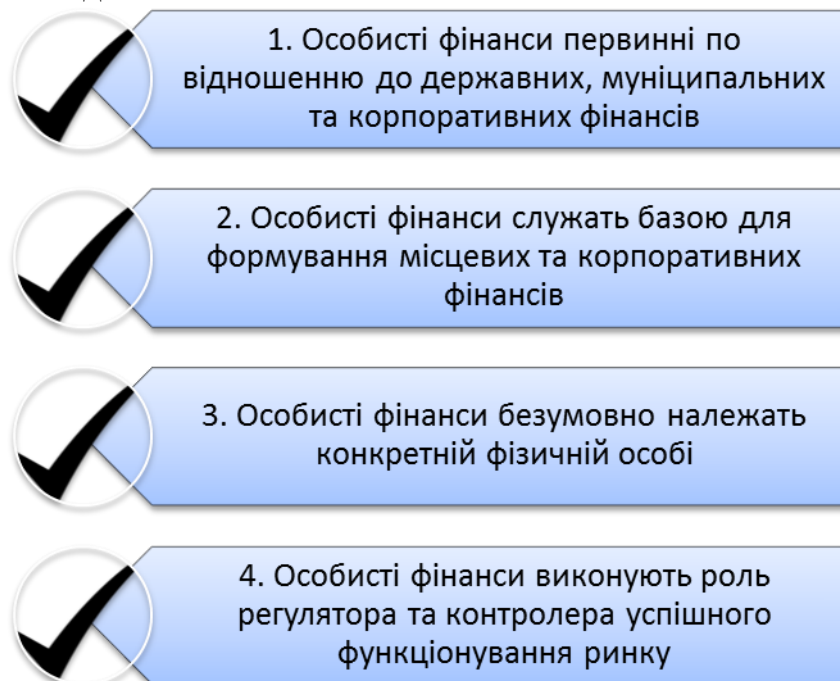
-
1. Особисті фінанси первинні по відношенню до державних, муніципальних та корпоративних фінансів
  2. Особисті фінанси служать базою для формування місцевих та корпоративних фінансів
  3. Особисті фінанси безумовно належать конкретній фізичній особі
  4. Особисті фінанси виконують роль регулятора та контролера успішного функціонування ринку

Рис.1. Характерні особливості особистих фінансів
Джерело: побудовано автором на основі опрацювання [2, 3, 5]

По-перше, особисті фінанси первинні по відношенню до державних, муніципальних та корпоративних фінансів, так як фізична особа самостійно приймає рішення щодо можливос-

тей генерування своїх доходів, накопичення та збереження своїх заощаджень, розподілу своїх фінансових та матеріальних ресурсів, а також варіантів інвестування свого капіталу.

По-друге, особисті фінанси служать базою для формування місцевих та корпоративних фінансів, адже індивідуальна праця кожного громадянина формує додану вартість, яка трансформується в фінансовий капітал особи, підприємств та громади.

По-третє, особисті фінанси безумовно належать конкретній фізичній особі. Тобто, індивідуальні фінансові рішення фізичних осіб, в першу чергу, мотивовані їх власними інтересами і спрямовані на задоволення особистих потреб індивіда, незалежно від інших. Ризики в прийнятті таких є тяж виключно особистими.

По-четверте, свобода вибору щодо сфери отримання доходів, здійснення видатків, заощаджень в ринковій економіці надає можливість отримати індивідуальну вигоду (у тому числі і фінансову), яка служить основним мотивом, що дає змогу нам вважати, що характерною особливістю особистих фінансів є те, що вони виконують ще й роль регулятора та контролера успішного функціонування ринку.

Економічна поведінка суб'єктів в умовах ринкових відносин доводить, що їхні індивідуальні рішення базуються насамперед на їх власних інтересах. При цьому ринкові відносини з недосконалою конкуренцією тяж стимулюють учасників цих відносин враховувати відповідні умови, рівновагу цін, баланс попиту і пропозиції на товари та послуги тощо. При цьому, дії координують якраз особисті фінанси, за допомогою яких є можливість приймати вмотивовані фінансові рішення економічними суб'єктами через сформовану систему цін і рівень конкуренції.

Таким чином, виокремлення характерних особливостей особистих

фінансів дозволяє виділити їх особливу роль у економіці країни. Саме особисті фінанси є основою фінансової системи, її первинним елементом, який не тільки віддзеркалює економічні процеси, що відбуваються в країні, а й активно на них впливає. Прийняття особистих фінансових рішень здійснює також суттєвий вплив на інвестиційні процеси в державі, оскільки громадяни, залежно від віку та доходу, по-різному витрачають власні фінансові ресурси, приймаючи рішення щодо інвестування чи споживання [1, с.11].

Одним із важливих питань у теорії особистих фінансів є їх функції, що визначають специфіку особистих фінансів як одного із елементів фінансової системи держави. Ця проблема користується підвищеною увагою в наукових колах в даний час. Тому, природно, функції особистих фінансів повинні бути предметом ретельного розгляду й аналізу. Ми вважаємо, що соціально-економічна природа особистих фінансів проявляється через такі їх функції (рис.2).

Ресурсоутворююча функція особистих фінансів проявляється в тому, що дохід фізичної особи, як правило, формується за рахунок кількох джерел: це може бути і заробітна плата; і доходи від індивідуальної трудової діяльності; і соціальні виплати держави громадянам; і проценти, дивіденди та орендна плата; і різного роду допомоги/пільги тощо. Їх структуру, а також склад позикових джерел фінансування життєдіяльності індивід визначає в рамках фінансових рішень, що ним ухвалюються.

Рис. 2. Функції особистих фінансів в соціально-економічному ракурсі
Джерело: власна розробка автора на основі опрацювання [4, 11]

При цьому, фінансові рішення про джерела доходу, про необхідність і метод формування грошових коштів, їх розмір і цільове призначення, час використання завжди приймаються самостійно фізичною особою. Таким чином, особисті фінанси завжди пов'язані з утворенням фінансових ресурсів через формування грошових доходів і фондів.

Розподільна функція особистих фінансів проявляється в розподілі доданої вартості і формування так званих основних або первинних доходів суб'єктів, що беруть участь в створенні ВВП. Об'єктом розподілу є індивідуальний дохід, який перебуває у розпорядженні особи, тобто частина сукупного доходу, яка залишилась в його розпорядженні після сплати обов'язкових платежів. Тому розподільна функція особистих фінансів охоплює первинний розподіл національного доходу через формування первинних доходів фізичних осіб. Виконуючи розподільну функцію, особисті фінанси забезпечують безперервність процесу відтворення робочої сили, за-

безпечуючи кожному людину грошовими ресурсами, необхідними для підтримання нормального існування та досягнення своїх цілей. Тобто, реалізація цієї функції дає змогу забезпечити життєві потреби індивіда через реалізацію своїх навиків формування, накопичення та розподілу особистого капіталу.

Регулююча функція особистих фінансів проявляється через формування збалансованого розвитку особистості як економічної одиниці, через взаємопов'язаність фізичних осіб з іншими секторами економіки, а від так дає можливість через фінансові відносини індивідів здійснювати певний вплив на економічні процеси.

Узгодження економічних інтересів фізичних осіб і інших учасників фінансового ринку забезпечується їх регулюванням. Під регулюванням, у цьому випадку, слід розуміти можливу зміну частини доходу, що перебуває в розпорядженні і припадає на одного індивіда. Досягається це шляхом перерозподілу фінансових ресурсів. Слід відзначити, що на рівні особистих фі-

нансів регулювання відбувається в основному, шляхом саморегулювання. Свобода у фінансових рішеннях окремих індивідів в цьому процесі не може бути обмежена державою в прямому сенсі. Водночас, держава здатна опосередковано впливати на особисті фінанси, використовуючи різноманітні методи податково-бюджетної (фіскальної) політики. Так, наприклад, доходи фізичних осіб утворюються в результаті багаторазового розподілу і перерозподілу вартості ВВП в процесі реалізації фінансових відносин кожного індивіда і держави. Підвищення розміру податкових ставок за податками, що сплачуються фізичними особами, веде до скорочення їх доходів. Іншими словами, в сучасних умовах держава майже не має інструментів прямого (адміністративного) впливу на фінансові рішення фізичних осіб. Водночас, грошові кошти, мобілізовані в такий спосіб через бюджет у сферу охорони здоров'я, освіти, науки, культури, соціального забезпечення, приводять до зростання рівня реальних доходів фізичних осіб.

Інвестиційна функція особистих фінансів є однією із найважливіших, вона полягає в тому, що фізичні особи є одними із постачальників вільних грошових коштів на фінансовий ринок. Зростання доходів фізичних осіб є матеріальною основою для виконання цієї функції. Нерідко інвестиційну функцію особистих фінансів пов'язують лише з часткою доходів, які капіталізуються, тобто тими, що використовуються для вкладення в різноманітні фінансові інститути і в реальне виробництво. Однак такий підхід характеризується однобокідістю. Так, зростання частки споживання також є фактором, що сприяє росту ін-

вестицій в економіку. Скорочення споживчих витрат, не залежно від того якими чинниками воно викликане, природно приводить і до стримування виробництва.

Механізм дії цієї функції був описаний Дж. Кейнсом в розробленій ним концепції ефективного попиту, який складається із споживчого та інвестиційного компонентів.

Контрольна функція особистих фінансів полягає в тому, що інструментом контролю за фінансами є особистий бюджет фізичної особи, який дозволяє контролювати доходи і витрати, оцінити результати господарської та інвестиційної діяльності. Фізична особа в умовах ринкової економіки є самостійним господарюючим суб'єктом, тобто рівень її життя повною мірою залежить від величини доходу і визначається нею. Через це, маючи на меті підтримання звичного рівня споживання, фізична особа не може обійтися без контролю за розподілом отриманого доходу за різноманітними категоріями витрат, а також контролю за цільовим використанням своїх накопичень та капіталу.

Всі функції особистих фінансів взаємопов'язані і діють, доповнюючи одна одну. Визначені функції доводять важливу роль особистих фінансів у процесі розвитку економіки та забезпечення її стабільного функціонування.

Наступним етапом дослідження було виявлення особливостей управління особистими фінансами фізичних осіб. Спершу відзначимо, що основною метою управління особистими фінансами, на нашу думку, є ефективне генерування доходів фізичними особами, збереження та примноження ними особистих грошових коштів, а

також оптимальний розподіл і використання частини індивідуальних фінансових ресурсів для вирішення особистих завдань та задоволення особистих потреб.

Проте тут слід звернути увагу на такі важливі фактори впливу на процес управління особистими фінансами та прийняття особистих фінансових рішень, як асиметричність отримуваної економічної інформації та рівень фінансової грамотності. Особливо яскраво ці фактори проявляють себе в умовах фінансової нестабільності, адже коли фізичні особи володіють достатнім рівнем фінансової освіченості, то вони спроможні правильно обрати методи та форми заощадження своїх коштів, грамотно вести свій бюджет та здійснювати фінансове планування, інвестувати та примножувати свій капітал. Як зазначають вчені, знання базових економічних законів дозволяє ефективніше планувати доходи та витрати сімейного бюджету, збільшити його дохідну частину, розробити оптимальні методи поведінки в умовах інфляції, безробіття тощо [2, 3].

В контексті підвищення ефективності управління особистими фінансами важливо провести категоріальний аналіз понять, використовуваних для опису процесів управління фінансами.

Під загальним терміном «управління» зазвичай розуміють свідомий вплив суб'єкта на об'єкт для досягнення певної мети (або наперед визначеної сукупності цілей). В фінансах управління означає процес впливу на фінансові відносини, фінансові ресурси, їх організацію для реалізації фінансової політики [2, с.43]. Крім того, управління фінансами розглядають

і як сукупність органів апарату управління всіх рівнів та їх управлінських дій.

При аналізі економічної літератури нами було виявлено, що термін «управління фінансами» найчастіше використовують для характеристики процесів управління державними фінансами [3, 4, 5, 6]. Так, у підручнику за редакцією Романовського, зокрема вважають, що метою управління фінансами є фінансова стійкість і фінансова незалежність, яка проявляється в макроекономічній збалансованості, профіциті бюджету, зниженні державного боргу та ін. [5, с.86]. Звідки робимо висновок, що дане трактування найбільш дотичне до процесу управління саме державними фінансами. Однак таке трактування достатньо співзвучне і з процесом управління особистими фінансами.

Так, з цієї точки зору, під управлінням особистими фінансами ми розуміємо сукупність дій кожного окремого громадянина, спрямованих на формування, розподіл та використання відповідних фондів грошових коштів задля забезпечення його фінансової безпеки, фінансової незалежності, фінансової стійкості з метою максимізації його індивідуального добробуту та якості життя.

Фінансові рішення індивідів, як бачимо, базуються на основі системи індивідуальних економічних відносин, де кожна людина планує свої фінансові дії залежно від рівня своєї фінансової безпеки, фінансової грамотності, а також рівня розвитку ринкових відносин у державі та місця цієї людини в економічній системі. Оскільки особисті фінанси в цьому випадку розглядаються як система вільних і рівноправних економічних відносин

індивіда всередині економічної системи, і вони базуються на приватній власності, то процес прийняття рішень щодо управління особистими фінансами приймається безпосередньо кожною окремою людиною.

Управління особистими фінансами сприяє більш ефективному використанню доходів, оптимізації витрат, формуванню та збереженню заощаджень, а також примноженню сформованого капіталу. Головне завдання управління особистими фінансами – найбільш ефективно і вигідно розпорядитися наявними ресурсами [7].

Управління особистими фінансами – це, насамперед, досягнення особистих фінансових цілей фізичною особою, в тому числі і задоволення її короткострокових фінансових потреб, і планування виходу на пенсію, і/або заощаджень для навчання, і досягнення фінансової незалежності тощо.

Таким чином, ефективне управління особистими фінансами - це об'єктивна необхідність для кожної сучасної людини. Для того, щоб процес управління особистими фінансами був ефективним, слід враховувати такі фактори, як:

- національний менталітет, який історично обумовлений роками і визначає поведінкові аспекти особистості в процесі прийняття фінансових рішень;
- соціально-демографічні характеристики: майновий стан, рівень освіти, фінансова грамотність, вік людини, гендерна приналежність тощо.

Звідси, для успішного управління особистими фінансами все більш актуальним стає формування у громадян культури управління особистими

фінансами, в тому числі особистого фінансового планування і підвищення загального рівня фінансової грамотності [8].

Раніше ми вже звертали увагу на вагомому роль коштів фізичних осіб як суб'єктів економічних і фінансових відносин в розвитку економіки в сучасних умовах. Слід відзначити, що ця роль посилюватиметься і надалі, а отже, реалізація фінансових рішень щодо управління особистими фінансами фізичних осіб повинна відповідати усім умовам організації сучасного ринкового господарства. Тому доцільною, на наш погляд, є розробка теоретичних засад управління особистими фінансами, в тому числі важливими є науково обґрунтовані підходи до цілеспрямованого впливу на систему відносин у сфері формування, розподілу та використання особистих фінансів фізичних осіб, що дасть змогу впливати на прийняття ними фінансових рішень.

До основних пріоритетів управління особистими фінансами ми віднесли:

- організація множинних джерел доходу;
- ретельний контроль всіх фінансових потоків фізичної особи та оптимізація витрат на поточне споживання;
- накопичення капіталу та організація його схоронності;
- планування особистих фінансів
- примноження особистого фінансового капіталу та організація пасивного доходу тощо.

Саме такий вибір нами пріоритетів в управління особистими фінансами базується на дослідженні сукупності методів, підходів, прийомів щодо прийняття фінансових рішень фізичними особами, які спрямовані насам-

перед на зростання їх особистого добробуту та якості життя за умови забезпечення фінансової безпеки, досягнення фінансової незалежності та фінансової стійкості. Важливе місце в процесі управління особистими фінансами займають рівні фінансового стану (фінансового успіху) кожного індивіда. Ідентифікуючи себе на одному з таких рівнів, людина має можливість ставити для себе більш чіткі фінансові цілі подальшого свого фінансового розвитку та здійснювати більш ефективно особисте фінансове планування на стратегічну перспективу. Ми вважаємо, що основними з них є:

- особиста фінансова безпека людини (фінансова «подушка» безпеки). Вважається, що це рівень безпеки, за якого забезпечується можливість підтримання звичайного обсягу особистих щомісячних обов'язкових витрат у разі втрати доходу протягом 6 (іноді 12-и) місяців [9].

- Особиста фінансова незалежність - це такий фінансовий стан, в якому перебуває людина щодо своїх фінансів, і її доходи значно перевищують її витрати та складаються переважно з пасивного доходу. Це рівень економічної безпеки, за якого пасивний дохід уможлиблює нарощування заощаджень [9]. Пасивний дохід – це дохід, що отримують домогосподарства не від щоденної трудової діяльності, а від проведеної одноразової фінансової операції (гонорар, роялті, відсотки);

- Особиста фінансова свобода – це такий рівень фінансової забезпеченості, який, по-перше, задовольняє індивіда в поточних

обов'язкових щомісячних потребах (їжі, одягу, житла та ін.), по-друге, забезпечує необхідні умови для відтворення конкурентоспроможного людського капіталу, по-третє, дає йому змогу мати рівень і якість життя, що відповідають міжнародним стандартам, по-четверте, дає упевненість у збереженні стійкого рівня і якості життя у разі виникнення соціальних ризиків [10, с. 16–17].

Також вважаємо за доцільне погодитися з думкою Т. Кізіми [11, с. 336], яка зауважує, що процес управління фінансами на індивідуальному рівні повинен охоплювати не лише індивідуальну діяльність щодо управління фінансами, а й діяльність органів державної влади, спрямовану на процес формування та розподілу особистих доходів та витрат з метою оптимізації та раціоналізації фінансових відносин у державі.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, відзначимо, що особисті фінанси фізичних осіб не можна розглядати ізольовано від загальної фінансової системи держави, і вони не можуть знаходитися поза фінансовими відносинами, що склалися і залежать від стану економіки країни.

Водночас, в сучасних умовах розвитку економіки важливо переосмислити роль особистих фінансів як самостійної ланки фінансової системи держави, так як джерелами економічного зростання в багатьох розвинених країнах світу є валові національні заощадження, які формуються якраз за рахунок державних, підприємницьких та особистих заощаджень фізичних осіб. І саме фінансові активи населення формують основний потенціал суспільного розвитку.

Список використаної літератури

1. Екшембиев Р. С. Персональные финансы в финансовой системе государства. М.: МГУ, 2008.
2. Кірейцев Г.Г., Александрова Н.М., Маслова С.О. Гроші. Фінанси. Кредит : Навч.-метод. посібник. Житомир : ЖІТІ, 2001. 312 с.
3. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2003. 608 с.
4. Василик О. Д. Теорія фінансів: підруч. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 480 с.
5. Романовский М.В., Врублевская О.В., Сабанти Б.М. Финансы: Учебник для вузов. М.: Изд-во "Перспектива"; Изд-во "Юрайт", 2000. 520 с.
6. Поляк Г.Б., Акодис И.А., Краева Т.А. и др. Финансы: Учебник для вузов М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. 607 с.
7. Національний банк. Грошово-кредитна та фінансова статистика. Фінансові ринки. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 10.05.2022)
8. Галишнікова Е.В. Финансовое поведение населения: сберегать или тратить. Финансовый журнал. 2012. No 2. URL: http://www.mirkin.ru/_docs/articles05-063.pdf (дата звернення: 10.05.2022)
9. Личная финансовая безопасность. Бібліотека Міністерства фінансів України. 2013. URL: <http://minfin.com.ua/2013/01/15/705992/> (дата звернення: 10.05.2022)
10. Ченцов Р.В. Повышение финансовой устойчивости домашних хозяйств: автореф. дисс. ...кандидата экономических наук. М., 2011. 28 с.
11. Кізіма Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку. К.: Знання, 2010. 431 с.